

Aytən Hüseynova
AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,
dissertant
aytan-alieva@rambler.ru

**MİR CƏLAL PAŞAYEVİN “AZƏRBAYCANDA ƏDƏBİ
MƏKTƏBLƏR” ƏSƏRİ**
(monoqrafiya və eyni adlı dissertasiyasının müqayisəli tədqiqi)

Açar sözlər : *Mir Cəlal Paşayev, ədəbi məktəblər, ədəbi-tənqid, ədəbi-nəzəri fikir, tədqiq, təhlil.*

Ключевые слова : *Мир Джалал Пашаев, литературные школы, литературная критика, литературно-теоретическая мысль, исследование, анализ.*

Key words : *Mir Jalal Pashayev, literary schools, literary criticism, literary-theoretic thought, research, analysis.*

1905-1917-ci illərdə formalaşan və ədəbiyyatımızın sonrakı təkamülündə, ideya-estetik platformasını, ədəbi metod və üslub xüsusiyyətlərini ilk dəfə olaraq sistem halında cəmləşdirən Mir Cəlal bununla Azərbaycan ədəbiyyatını bütövləşdirdi. Onu pərakəndəlikdən tamlığa aparmaq prinsipi ilə “Azərbaycanda ədəbi məktəblər”in əsasını qoydu. Ədəbi məktəbə ictimai-siyasi həyatla ümumi bir başlanğıc verəndən sonra düzgün və dürüst prinsip əsasında ədəbi məktəbləri bölmələrə ayırdı: Realizm ədəbi məktəbi, romantizm ədəbi məktəbi, maarifçi-didaktik yazıçılar, xırda məişət dramları və hər bölmənin banilərindən, yaradıcılarından xronologiyaya uyğun olaraq bəhs açaraq ədəbiyyatşünaslığımızda qüdrətli bir elmi məktəb formalaşdırdı.

Azərbaycan ədəbiyyatının və elminin inkişafında müstəsna xidmətləri olan əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor Mir Cəlal Paşayevin “Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1911)” doktorluq dissertasiyası ilə “Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1911)” monoqrafiyası arasında müqayisəli təhlillər aparılmışdır. 2004-cü ildə çapdan çıxan monoqrafiya Mir Cəlal müəllimin doktorluq dissertasiyası əsasında hazırlanmışdır.

Mir Cəlalin 1946-cı ildə yazdığı “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” (1905-1917) adlı doktorluq dissertasiyası 19x29 sm.ölçüsündə və 492 səhifə həcmində Bakıda nəşr olunub.[8]

“Azərbaycanda ədəbi məktəblər” dissertasiyasını və “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” monoqrafiyasını araşdırarkən bəzi fərqli cəhətlər ortaya çıxdı. Fərqli cəhətlər bölmə-bölmə məqalədə verilmişdir.

Dissertasiyanın “İctimai-siyasi həyat” adlı I bölməsində aşağıdakılar öz əksini tapır:

- 1.Mətbuat
2. Maarif
3. Teatr- musiqi
- 4.Rəssamlıq-memarlıq

5.Ədəbi mübarizələr

Monoqrafiyada isə "İctimai-siyasi həyat" adlı I bölmədə "Mədəni hərəkət" adlı hissə verilib.

Dissertasiyada "Realizm məktəbi" adlı II bölmədə "Xalqçı yumor və ictimai satira" başlıqlı yazı yer almışdır. Monoqrafiyada isə həmin yazı "Realizm ədəbi məktəbi" bölməsində "Xalq yumoru və mübariz satira" adı ilə qeyd olunub.

Azərbaycanda ədəbi məktəblər adlı monumental monoqrafiyada bir sıra məsələlər yüksək səviyyədə öz həllini tapmışdır. Bura Azərbaycan ədəbiyyatında realizm, romantizm və başqa ədəbi cərəyanların səciyyəvi cəhətləri, metod, üslub xüsusiyyətləri, nəzəri-estetik prinsipləri, idraki-tərbiyəvi əhəmiyyəti kimi məsələlər daxildir.

"Azərbaycanda ədəbi məktəblər" dissertasiyası yazılanda milli elmi-ədəbi mühitində bu modeldə heç bir təcrübə mövcud deyildi. Əsərin adı da, strukturu da Mir Cəlal Paşayev tərəfindən elmi-ədəbi dövriyyəyə gətirilən mühüm yenilik idi. Aradan uzun illər keçməsinə baxmayaraq, vaxtilə Mir Cəlal müəllimin müəyyən etdiyi tənqidi realizm, maarifçi realizm və romantizm kimi ədəbi istiqamətlər, bölgülər indi də elmi-nəzəri fikirdə qəbul olunur. Həmin əsəri heç tərəddüd etmədən, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi poetikası adlandırmaq mümkündür. Ədəbiyyat tarixçiliyi ilə nəzəri təfəkkürün üzvi vəhdətindən yaranan bu fundamental tədqiqatda digər mətləblərlə yanaşı, "Molla Nəsrəddin" ədəbi cəbhəsində birləşmiş Azərbaycan tənqidi realistlərinin ömür və sənət yolu, zəngin, çoxcəhətli yaradıcılıq axtarışları, əsərlərinin ideya-bədii özəllikləri ətraflı şəkildə araşdırılmışdır. [5,16]

Dissertasiyanın həmin bölməsində ədəbiyyatımızı həm məzmun, məfkurə, həm də forma cəhətdən yeni mərhələyə qaldıran Cəlil Məmmədquluzadədən (1869-1932) danışılır və aşağıdakı bölmələrə ayrılır:

Ədəbi məktəbi

Dramaturgiyası

Mirzə Cəlilin nəsri

Mühərrirlik fəaliyyəti

Monoqrafiyada Cəlil Məmmədquluzadənin tərcümeyi-halı yeni başlıq kimi verilib. "Ədəbi məktəbi" isə "Mirzə Cəlil məktəbi" adı ilə əvəz olunub.

Ötən əsrin cəmi iyirmi ilini əhatə edən bir ədəbi mərhələ "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" adlı həmin əsərdə dövrün konkret ictimai-siyasi və iqtisadi proseslərinin analitik təhlili fonunda nəzərdən keçirilir. Mir Cəlil milli satirik mətbuatımızın əsasını qoymuş "Molla Nəsrəddin" məcmuəsi üzərində dayanır, Azərbaycanda yeni tipli, demokratik, ictimai və bədii-publisistik məfkurə istiqamətinin müəyyənəlməsində, mövcud gerçəkliyin, xalq həyatının və məişətini tarixi reallığa uyğun şəkildə təsvir olunmasında həmin məcmuənin oynadığı əvəzsiz rolu araşdırır, ona elmi qiymət verir. [5, 217]

Dissertasiyanın həmin bölməsində böyük dramaturq və nasir Əbdürrəhimbəy Haqverdiyevdən (1870-1933) danışılır. Dram və hekayələri adlı hissələrə ayrılır. Monoqrafiyada isə Əbdürrəhimbəy Haqverdiyevin tərcümeyi-halı və dramaturgiyası öz əksini tapır.

Azərbaycan realist və demokratik ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev XIX əsrin son illərindən ədəbiyyat aləminə qədəm qoymuş dolğun məzmunlu dram əsərləri, yumoristik-satirik hekayələri ilə şöhrətlənmiş, həm də ictimai xadim kimi realist ədəbiyyatımızın və sənətimizin inkişafında mühüm rol oynamışdır. [4,16]

1978-ci ildə professor Təhsin Mütəllibov Haqverdiyevin sənətkarlığı əsasında “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi məktəblər” adlı kitab nəşr etdirmişdir. Kitabın elmi redaktoru Xalid Əlimirzəyevdir. Kitabda aşağıdakı məqalələr öz əksini tapıb: Müqəddimə, İctimai həqiqətlər, Drammatik -məzəli süjetlər, Düşündürücü nəticələr, Xarakterlər qalereyası, Dərdli, şəfalı gülüş, Təhkiyə gözəlliyi, Təsvir dəqiqliyi. Müəllif kitabda Haqverdiyev təhkiyəsini araşdırır. Kitab 500 nüsxə tirajla (sifariş 36) çap olunub. [11]

Dissertasiyanın həmən bölməsində Azərbaycan ədəbiyyatının böyük satirik şairi Sabir Tahirzadə (1862-1911) haqqında yazılmışdır və aşağıdakı bölmə aşağıdakı hissələrə ayrılır:

Sabir Tahirzadə
Yaradıcılığı
Satira xüsusiyyətləri
Sabir və sənət
Sabir və tərbiyə
Sabirin dili
Ədəbi məktəbi

Monoqrafiyada dissertasiyadan fərqli olaraq Sabirin tərcümeyi-halı əlavə olunub Dissertasiyada “Sabir və tərbiyə” adlı hissə “Mirzə Ələkbər Sabir və tərbiyə məsələləri” sərlöhvəsi ilə, “Sabir və sənət” adlı hissə isə “Mirzə Ələkbər Sabir satirasının xüsusiyyətləri” başlığı ilə verilib və 9 xüsusiyyəti açıqlanıb:

1. Mövzu dairəsinin genişliyi
2. İdeya cəhətdən xalqa, azadlığa və demokratiyaya əsaslanması
3. Vətəndaşlıq cəsarəti
4. Sənət yeniliyi
5. Kinayə və istehza ilə təsvir
6. Mirzə Ələkbər Sabirin təziyanələri
7. Balaca canlı səhnəciklər
8. Gülüşün ciddi şeirlərdə ciddi ruhda verilməsi
9. Xalq məsəllərindən, danışiq dilinin zənginliklərindən istifadə üsulu

Dissertasiyanın həmən bölməsində Əli Nəzmi (1881-1946) və yaradıcılığı adlı hissə öz əksini tapıb. Monoqrafiyada tərcümeyi-halı adlı hissə əlavə verilib.

Dissertasiyanın həmən bölməsində Molla Nəsrəddin ədəbi məktəbinin fəal nümayəndələrindən olan Məmməd Səid Ordubadi (1872-1950) adlı başlıq . öz əksini tapıb

Monoqrafiyada isə dissertasiyadan fərqli olaraq “tərcümeyi-halı” və “yaradıcılığı” başlıqları verilib.

Dissertasiyanın həmən bölməsində Mollanəsrəddinçi mübarizlərdən olan “Əliqulu Qəmküsar” (1880-1919) adlı yazı təqdim olunub. Monoqrafiyada isə

dissertasiyadan fərqli olaraq “tərcümeyi-halı” və “yaradıcılığı” adlı başlıqlı yazılar əlavə olunub

Yeniliyi təsdiq, köhnəliyi inkar etmək, məişət, əxlaq və şüurlarda olan köhnəlik qalıqlarının ölümünü acı kinayə ilə göstərmək Mir Cəlalın yaradıcılığında səciyyəvi cəhətdir. Eyni zamanda Mir Cəlal inqilabla bərabər yaranan insanı onun həyata olan yeni baxışlarını əks etdirən yazıçılardandır.

Dissertasiyanın həmən bölməsində müasir ictimai hadisələrə öz münasibətini açıq və cəsarətlə bildirən Mirzə Əli Möcüzdən danışılır. (1873-1934) Yazı “Mirzə Əli Möcüz” və “Möcüzün şeirləri” adlı hissələrə ayrılır. Monoqrafiyada isə dissertasiyadan fərqli olaraq “Tərcümeyi-halı” və “Yaradıcılığı” başlıqlı məqalələr əlavə verilib.

C. Məmmədquluzadə, Ə.Sabir, Ə.Haqqverdiyev, M.Hadi, A.Səhhət, A.Şaiq, Ə.Nəzmi, Ə.Qəmküsar, M.S.Ordubadi, İ. Musabəyov, M.Möcüz, Ə.Cənnəti, A.Divanoğlu, S. Mənsur və digər qələm sahiblərimizin yaradıcılığı ilk dəfə məhz Mir Cəlal müəllimin məşhur “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” (1905-1917) adlı doktorluq dissertasiyasında sistem halında araşdırıb təhlil edilmişdir.

Dissertasiyanın həmən bölməsində ədəbiyyatşünaslıq sahəsində görkəmli xidmət sahibi olan “Firidun bəy Köçərli” (1863-1920) başlıqlı yazı da vardır. Bu monoqrafiya ilə eynidi.

Mir Cəlalın “Azərbaycanda ədəbi məktəblər “ (1905-1917-ci illər) adlı doktorluq dissertasiyasında 1905-ci il inqilabından sonra ədəbiyyatda kəskinləşən ideya mübarizəsini, ədəbi-tənqidi fikrin izahına geniş yer verilmişdir. Müəllif Firudin bəy Köçərliyə ayrıca oçerk həsr etmiş, onun XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında mövqeyini müəyyənləşdirməyə çalışmışdır. [11]

“İyirminci əsr Azərbaycan ədəbiyyatının yeni bir intibah dövrünün başlanğıcı oldu. Əgər qədim dövrlərdə ölkə Nizami, Xaqani, Füzuli kimi, bir əsr bundan qabaq Mirzə Şəfi və yarım əsr bundan qabaq M.F.Axundov kimi tək-tək böyük simaları ilə dünya ədəbiyyatı səhnəsində görünə bilirdisə, indi Azərbaycanın tərəqqipərvər şairləri böyük bir ictimai hərəkət içərisində yetişərək mübarizə səhnəsinə başladılar. İyirminci əsrin görkəmli ədib və şairləri böyük bir ictimai hərəkət içərisində yetişərək mübarizə səhnəsinə atılmışdılar... XX əsrin başlanğıcında belə ədəbiyyat yaranmaqda idi. Bu, əsasən, realizm, demokratizm istiqamətində inkişaf edən yeni, fəal, müasir, qüvvətli bir ədəbiyyat idi. Bu ədəbiyyat xalqın həyatı, mübarizəsi, arzu və idealları ilə bağlı, oxucunu ayıldan, intibaha çağıran yeni ruhlu, yeni məzmunlu ədəbiyyat idi”. [8, 50]

Dissertasiyanın həmən bölməsində “Mirzə Fətəli Axundovun farsca yazan şagirdləri” adlı yazı vardır. Bu başlıqlı yazı aşağıdakı hissələrə ayrılır:

Mirzə Mölkümxan

Əbdürrəhim Talıbov

Zeynalabdin (Marağalı)

Monoqrafiya da isə “Mirzə Fətəli Axundovun farsca yazan şagirdləri” adlı başlıq ümumi verilib və Mirzə Mölkümxan haqqında məlumat yoxdur.

Mir Cəlal Paşayevin “Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1911)” doktorluq dissertasiyasında XX əsr realizmi və romantizmi ilk dəfə ayrıca tarixi-estetik kateqoriya, ədəbi məktəb şəklində dəyərləndirilir. Ədəbiyyatşünaslığımızda

romantizm haqqında əvvəlki mülahizələrdən fərqli olaraq, bu əsərdə realizmlə yanaşı romantizm müstəqil yaradıcılıq üsulu kimi götürülür, milli ədəbiyyatşünaslıqda yaradıcılıq metodlarının bütöv, sistemli nəzəri şərh üçün metodoloji əsas hazırlanır. Mir Cəlal müəllimin ədəbi-nəzəri fikir tariximizdə digər böyük xidməti onun ədəbiyyat tarixçiliyi, klassik irsi dövrləşdirmədə orijinal prinsipləridir. Qədim və orta əsrlər ədəbiyyatının bir kurs və fənn kimi sistemləşdirilməsi Həmid Araslıya, yeni dövr-XIX əsr ədəbiyyatı Feyzulla Qasımzadəyə məxsusdursa, XX əsrin əvvəlləri tarixi mərhələsinin yaradılması Mir Cəlal Paşayevin adı ilə bağlıdır. [2,7]

Dissertasiyanın “Romantizm məktəbi” adlı III bölməsində Məhəmməd Hadidən (1879-1920) danışılır və aşağıdakı hissələrə ayrılır:

Məhəmməd Hadi

Hadinin şeirləri

Hadi siyasi lirika, vətənpərvər romantika ustası

Hadi mütəfəkkür şairdir

Hadidə azadlıq fikirləri

Monoqrafiyaya “tərcümeyi-hal” adlı hissə əlavə edilib. “Hadinin şeirləri” adlı hissə “Məhəmməd Hadinin şeiri” adı ilə, “Hadi siyasi lirika, vətənpərvər romantika ustası” adlı hissə isə “Məhəmməd Hadidə siyasi lirika, vətənpərvər romantika” adı ilə əvəz olunub.

Mir Cəlalin yaradıcılığında bir neçə istiqamət reallaşdırılır: Mir Cəlal XX əsr ədəbiyyatını metodoloji istiqamətdə təhlilə cəlb edib, realizm və romantizm yaradıcılıq metodları və onların tiplərinin əsas təhlil obyektinə olub: Mir Cəlal XX əsr ədəbiyyatını onun ayrı-ayrı nümayəndələrinin yaradıcılığı əsasında araşdırıb; Mir Cəlal XX əsr ədəbiyyatını ədəbi janrların təkamülü əsasında təhlil edib (məsələn, hekayə janrı); Mir Cəlal XX əsr ədəbiyyatını klassik irslə müqayisədə təhlil edib. [1, 21]

Dissertasiyanın III bölməsində “Abbas Səhhət” (1874-1918) və “Səhhətin romantikləri” adlı hissələr öz əksini tapır. Monoqrafiyada isə dissertasiyadan fərqli olaraq “tərcümeyi-hal” adlı məqalə əlavə verilib.

Mir Cəlalin ədəbi cərəyanlar, ədəbi məktəblər, xüsusilə də bədii metodla bağlı apardığı tədqiqatlar ilkin mənbə və dövrünün elmi-nəzəri fikrinin göstəricisi kimi dəyərli materiallardır.” Azərbaycan ədəbi məktəblər (1905-1917)” kitabında romantizm metodunda yazanlar sırasında Hadini, Abbas Səhhəti xatırlayan ədib onların yaradıcılığını zaman və məkan kontekstində təhlilə çəkməyə çalışmışdır. Amma bu məqamda o da vurğulanmalıdır ki, dövrün tələbləri və siyasi atmosfer bəzi məsələlərdə Mir Cəlalin da yaradıcılığına təsirsiz qalmamışdı. Məsələn, o, Azərbaycan romantikləri haqqında danışarkən onları “mütərəqqi” və “mürtəcə romantizm” metoduna aid edərək iki hissəyə bölürdü. Və yenə də dövrün siyasi tələblərinin təsiri altında mürtəcə romantizmi burjuva cəmiyyəti ilə əlaqələndirir, məhz burjuaziyanın təsirini bu yaradıcılıq tipində əsas təsir istiqaməti hesab edirdi. Amma bununla belə, aparılan təhlillər göstərir ki, kitabda romantizm bədii metodunun gücləndiyi tarixi şəraitdə, inkişafı üçün mövcud münbit zəmində düzgün istiqamətdə müəyyənləşdirildi. [2, 7]

Dissertasiyanın həmən bölməsində “Əbdülxəliq Cənnəti” (1855-1931) və “Cənnətinin şeiri” adlı hissələr verilib. Monoqrafiyada isə dissertasiyadan fərqli olaraq tərcümeyi-halı adlı başlıq əlavə verilib.

Əhatəliliyi və XX əsrin ədəbi mənzərəsini bütün genişliyi ilə əks etdirməsi baxımından kitab çox qiymətli mənbədir. Alim Azərbaycanın XX əsrə aid ədəbi məktəblərini formalaşdıran ictimai-tarixi şəraiti izah etdikdən sonra üç aparıcı istiqamət üzərində dayanır və onların əsas təmsilçilərinin yaradıcılığını təqdim edir. Həmin istiqamətlər bunlardır: realizm ədəbi məktəbi, romantizm ədəbi məktəbi, maarifçi-didaktik yazıçılar. İlk baxışdan diqqəti cəlb edən həm də odur ki, tədqiqatçı əsərə sovet dövründə bir o qədər adı bəlli olmayan şəxsləri-Əbdülxəliq Cənnəti, Səməd Mənsur Kazımov, Məhəmməd Qarayev, Mir Mahmud Kazımovski və b. da yaradıcılığını daxil edib. Əsərə yazıldığı dövrün qaynaqlara müraciət imkanı, ideoloji və elmi-nəzəri mühit prinsiplərini kontekstindən yanaşdıqda dəyəri daha da artır. [6,185]

“Divanbəyoğlu Abdullabəy” (1883-1936) və “Səid Səlməsi” (1887-1909) adlı hissələr həm dissertasiyada, həm də monoqrafiyada vardır.

Peşəkar ədəbiyyat tənqidçisi, ədəbiyyatşünaslıq elminin sanballı nümunələrini yaratmış alim ədəbi cərəyanlar probleminə həsr olunmuş “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” adlı fundamental tədqiqatı ilə Azərbaycan ədəbiyyatını yaşatmışdır.

Dissertasiyanın həmən bölməsində “Mürtəcə burjua romantikləri” adlı hissədə “Əlibəy Hüseynzadə” (1864-1940) və “Səməd Mənsur Kazımov”(1880-1927) başlıqlı yazılar öz əksini tapıb. Monoqrafiyada isə dissertasiyadan fərqli olaraq “Səməd Mənsur Kazımov” romantizm ədəbi məktəbinə daxil edilib və monoqrafiyada “mürtəcə burjua romantikləri” bölməsi və bu bölməyə daxil edilən Əlibəy Hüseynzadə qeyd edilməyib.

Süleyman Rəhimov, Mir Cəlal, İlyas Əfəndiyev və b. yazıçıların da Azərbaycan ədəbi tənqidindəki fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək vacibdir. Bu müəllifin Azərbaycan bədii nəsrinə əlaqədar ədəbi tənqiddəki çalışmaları tədqiq etdiyimiz dövrdə bu və ya digər dərəcədə mütəmadi xarakter daşıyır və onların məqalə, məruzə və çıxışları o dövrün ədəbi tənqidi haqqında təsəvvürü tamamlayır. [3,163]

1955-ci ildə professor Mir Cəlal yazır: “ bir çox əsərlərimizdə təsvir olunan adamlar real, təbii çıxmır. Nə üçün? Ona görə ki, yazıçı onları maraqlı, mürəkkəb, həyatı olan canlı adamlar kimi yox, ancaq bir peşə sahibi kimi təsvir edir. Məşin pencəyi əynindən çıxart, raykom katibi öz obrazlılığını itirmiş olur. [3, 245]

Dissertasiyanın həmən bölməsində “Azərbaycanda Osmanlı mühərrirləri” adlı yazı qeyd edildiyi halda monoqrafiyada bu öz əksini tapmayıb

Dissertasiyanın IV bölməsində “Maarifçi-didaktik yazıçılar” adlı başlıq eyni ad ilə monoqrafiyada da verilib. Bu bölmədə “Süleyman Sani Axundov (1875-1933) və yaradıcılığı” adlı material verilib. Monoqrafiya da isə “Tərcümeyi-halı” başlıqlı yazı əlavə edilib.

Məlum olduğu kimi ötən əsrin əvvəlləri, xüsusən 1905-1917-ci illər kiçik zaman kəsiyi olsa da, milli ədəbiyyatımızın bəlkə ən qüdrətli, zəngin və mürəkkəb dövrü kimi səciyyələnmə bilər. Məhz bu zaman təxminən minillik ədəbiyyatımızın romantik və realist ənənələri görünməmiş, qərribə bir təkamül və novatorluq zirvəsinə çataraq bütün əvvəlki əsrlərin təcrübələrini bütün sonrakı zamanların ədəbiyyatına

əmanət etdi: ədəbiyyatımızın gələcək nailiyyətlərinə sarsılmaz milli ədəbiyyatımızın həm realist, həm də romantik inkişafında həlledici ideoloji-estetik keyfiyyət dəyişikliyi yarandı, eyni zamanda bir növ nəzəri və əməli istiqamət proqramları da müəyyənləşdi. [8,7]

Dissertasiyanın həmin bölməsində “Abdulla Şaiq” (1881-1959), “yaradıcılığı”, “şairin nəsi” adlı hissələr qeyd olunub. Monoqrafiya da isə “Abdulla Şaiq” adı “Abdulla Şaiq Talıbzadə” adı ilə əvəz olunub və tərcümeyi-hal adlı hissə əlavə olunub.

Dissertasiyanın həmin bölməsində İbrahimbəy Musabəyov (1881-1942) və Məhəmməd Qarayev adlı başlıqlar monoqrafiyada da eynilə öz əksini tapıb.

Görkəmli yazıçı və alim Mir Cəlal Paşayevin “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” əsəri İranda ərəb qrafikalı əlifba ilə Azərbaycan dilində çap edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının bu ölkədəki səfirliyinin sifarişi ilə Qum şəhərindəki mətbəələrdən birində nəfis şəkildə çap edilmiş kitab İranın ədəbi mühitində və tədqiqatçı mütəxəssislər tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. [8,12]

Dissertasiyanın V bölməsində “Xırda məişət dramları” adlı başlıqda aşağıdakı hissələr qeyd olunub:

Rəşidbəy Əfəndiyev

Mirzə Məhəmməd Axundov

Mir Mahmud Kazımovski

Qəmərli

Monoqrafiyada isə “Mirzə Məhəmməd Axundov” adlı hissə “Mirzə Məhəmməd Axundov (Hatif)”, “Qəmərli” isə “Əhməd Qəmərli Məlikov” adı ilə əvəz olunub.

Dissertasiyanın VI bölməsində “Kitabiyyat” adlı bölüm “Ədəbiyyat” adı ilə əvəz olunub.

“Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917)” əsərindən bəzi hissələr müxtəlif vaxtlarda müxtəlif tərtibatla çap olunmuşdur. Xüsusilə Mir Cəlal müəllimin professor F.Hüseynovla birlikdə çap etdirdikləri “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı” adlı ali məktəb dərslində bu əsərdən də istifadə etmişdir. Lakin “Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917)” əsəri indiyədək bütövlükdə nəşr olunmamışdır. [8, 9]

Mir Cəlal müəllimin “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı” dərslindəki bölmələri də dissertasiyadakından müəyyən dərəcədə fərqlidir. Hətta elə yerlər var ki, Mir Cəlal müəllim dərslərdə əvvəlki fikirlərindən tamamilə fərqli olan nəticələr söyləmişdir. Şübhəsiz ki, bu Mir Cəlal müəllimin elmdəki obyektivliyini, tələbkərliliyini və dəqiqliyini göstərən cəhətdir.

Ədəbiyyat:

1. Akimova E. Ədəbiyyat tarixçiliyimizi yaradanlar – Mir Cəlal: [XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı haqqında] // Ədəbiyyat qəzeti. - 25 aprel. - 2015. - S.21.
2. Akimova E. Ədəbi-nəzəri fikrimizin görkəmli söz sahibi // Azərbaycan. - 2014. -26 aprel.- S.7
3. Elçin. Tənqid və ədəbiyyatımızın problemləri. - Bakı: Yazıçı, 1981. - 360 s.

4. İbrahimli Sahib. Böyük elm fədaisi // Mir Cəlalin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları.- Bakı : BDU-nun nəşriyyatı, 2008. - 400 s.
5. Həbibbəyli İ. "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbinin tədqiqində Mir Cəlal mərhələsi // Mir Cəlalin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları. - Bakı: Bakı Dövlət Universitetinin nəşriyyatı, 2008. - 400 s.
6. Məmməd T. Mir Cəlal Paşayev // Ədəbiyyat Məcmuəsi. Xüsusi buraxılış. C.24. – Bakı: Elm və təhsil. - 2013. -282 s.
7. Mir Cəlal . Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917) : filol. elm. d-ru alim. dər. almaq üçün təqdim edil. disser / M. C. Paşayev ; S.M. Kirov ad. ADU. – Bakı, EAAZF nəşriyyatı. -1946. - 492 s.
8. Mir Cəlal. Azərbaycanda ədəbi məktəblər. – Bakı : Ziya-Nurlan, 2004. - 391 s.
9. Mir Cəlalin "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" əsəri İranda ərəb qrafikalı əlifbası ilə Azərbaycan dilində çap edilmişdir //Azərbaycan qəzeti. - 2009. - 2 dekabr. - S.12.
10. Mütəllibov M.T. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi məktəblər. – Bakı : ADU, 1978. - 82 s.
11. Talıbzadə K. XX əsr Azərbaycan ədəbi tənqinin tarixi kökləri. - Bakı: Maarif, 1965. – 340 s.

Айтен Гусейнова

ПРОИЗВЕДЕНИЕ МИР ДЖАЛАЛА ПАШАЕВА «ЛИТЕРАТУРНЫЕ ШКОЛЫ АЗЕРБАЙДЖАНА» (сравнительный анализ монографии и одноименной диссертации)
Резюме

Заслуженный деятель науки, доктор филологических наук, профессор Мир Джалал Пашаев имеет исключительные заслуги в развитии азербайджанской науки и литературы. В статье освещены результаты сравнительного анализа монографии ученого «Литературные школы Азербайджана (1905-1911)» и его одноименной докторской диссертации.

Aytan Huseynova

WORK OF MİR JALAL PASHAEV "LITERARY SCHOOLS OF AZERBAIJAN"(a comparative analysis of the monograph and the eponymous dissertation)
Summary

Honored Worker of Science, Doctor of Philology, Professor Mir Jalal Pashayev v has exceptional merits in the development of Azerbaijani science and literature.

The article deals with the results of a comparative analysis of the doctoral dissertation of the scholar "Literary Schools in Azerbaijan (1905-1911)" and his monograph of the same name.